

TANITMALAR / INTRODUCTIONS

Murat ELMALI: *Eski Uygurca Altı Dişli Fil Hikâyesi*. [İstanbul], 2014, 214 s.

Arzu DEVECİ

Daśakarmapathāvadānamālā (DKPAM) „on (kötü) davranış yolunu/şeklini konu edinen hikâyeler zinciri“ anlamına gelmekte olup Budizmin Vaybajıkı (< Skr. *vaibhāṣika*) mezhebinde kullanılan bir din dersi kitabının tercümesidir.² Eserde, asıl olarak birbirlerine bağlı hikâyeler yer almakta olup hikâyelerde konu olarak „hırsızlık yap-, yalan söyle-, zina et-“ gibi on kötü günah işlenmektedir. MURAT ELMALI, 2009 yılında Eski Türkçe Budist külliyyatı içerisinde çok önemli bir yere sahip olan bu kapsamlı eserin tamamının yazı çevirimini, Türkiye Türkçesine tercümesini ve dizinini hazırlamış, eserde nadir görülen kelimeleri yorumlamıştır. ELMALI tarafından oldukça ayrıntılı bir şekilde hazırlanan ve 2014 yılında yayımlanan bu çalışmada ise *DKPAM*'da *evij yutuzıña yazınmak* veya *amranmak nizvani* (skr. *kāmamithyācāra*) „başkasının karısı ile temas etmek; zina etmek“ bölümünde geçen *Altı Dişli Fil Hikâyesi* neşredilip Toharcanın A diyalektindeki nüshası ile satır satır karşılaştırılıp, bu iki nüshanın benzerliklerine ve farklılıklarına da ayrıca değinilerek araştırmacıların hizmetine sunulmuştur.

ELMALI'nın kaleme aldığı eser „Giriş“ (s. 11-68), „Metin“ (s. 69-100), „Çeviri“ (s. 101-107), „Notlar“ (s. 109-143), „Dizin“ (s. 145-184) ve „Tıpkıbasım“ (s. 185-214) başlıklarını taşıyan altı ana bölümden oluşmaktadır. Bunlara ek olarak giriş bölümünün sonunda Fransızca, İngilizce, Almanca ve Türkçe kaynakların kullanıldığı uzun bir kaynakça bulunmaktadır.

ELMALI „Ön Söz“de şimdiye kadar hikâye üzerine Türkiye Türkçesinde hazırlanan münferit bir çalışma olmadığını belirttiikten sonra çalışmanın Türkologlara faydasını şu şekilde ifade etmiştir: „Yaptığımız çalışma ile *Altı Dişli Fil Hikâyesi* bütün bir hikâye olarak gün yüzüne çıkarılmış, hikâye metninden edindiğimiz pek çok dil malzemesi de Türkologların dikkatine sunulmuştur.“³

Ayrıntılı olarak hazırlanan „Giriş“ bölümünde ilk olarak hikâyenin konusu şu şekilde ifade edilmiştir:

„Tam anlamıyla Budacı özellik taşıyan, canlı ve açık bir anlatıma sahip olan bu hikâye *Bhadra*'nın *Altı Dişli Fil*'i diğer eşinden kıskanması ile başlar. Kraliçenin kıskançlığından kaynaklanan intikam arzusunu yerine getirmek amacıyla yeni bir bedende doğmak için dua etmesi, bir prenses olarak yeniden doğması, evlenip kraliçe olması şeklinde devam eden hikâye *Bhadra*'nın *Altı Dişli Fil*'den intikam almasıyla sonlanır.“⁴

Hikâyenin özetinden sonra *Altı Dişli Fil* figüründen, bu figürün yayılma alanından, Türk mitolojisindeki öneminden, Eski Uygurca metinlerdeki tasvirinden ve genel olarak Budizmdeki rolünden bahsedilmiştir. Budist külliyyatının bir parçası olan ve Buddha'nın önceki yaşamlarının anlatıldığı jatakalar arasında önemli bir yere sahip olan *Altı Dişli Fil* figürünün bulunduğu bu hikâyenin başka dillerdeki adlandırmaları da belirtilmiştir: „Pālice *chaddanta*,

¹ Georg-August Üniversitesi, Turkologie Doktora Öğrencisi, deveci_arzu@hotmail.com

² krş. ELMALI, Murat: *Daśakarmapathāvadānamālā: Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin-Tıpkıbasım*. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul 2009, III; ELMALI, Murat: „A Buddhist Story in Old Uighur Turkish: Sena-Upesena Story“. *International Journal of Central Asian Studies* 17 (2013), 155.

³ ELMALI 2014, 7.

⁴ ELMALI 2014, 12.

Sanskritçe *Şaddanta*, Çince *lǜyáxiàng*, Toharca *şaddande*⁵. Bu isimlerin etimolojisi de RICHTER'den yapılan alıntıya göre şu şekilde verilmiştir:

„Sanskritçe kelime olan Şaddanta < Skr. şat “altı” + danta “diş” şeklinde meydana gelmiş birleşik bir kelimedir. Kelimenin Pālice ‘Chaddanta’ şeklinin türetilmesi de aynı şekildedir. Çince bu terim kelimenin anlamından hareketle *lǜyáxiàng* “altı dişli fil” kelimesi ile karşılanmıştır.”⁶

„Giriş” bölümünün „1.2. Eski Uygurca Altı Dişli Fil Hikâyesi” (s. 19-20) başlığını taşıyan alt bölümünde eseri Uygur Türkçesine çeviren ilk kişinin *Şilazin Praşniké* olduğu, çevirmenin adının *DKPAM* fragmanlarında *Şilazin Praşniké* ve *Şilazin Praştinké* olmak üzere iki şekilde geçtiği, *Şilazin Praşniké*'nin eseri Uygur Türkçesine Toharcanın A diyalektiğinden çevirdiği, Toharcanın B diyalektiğinden (*ugu küşen*) *Kavi Drré Sañadas* tarafından çevrildiği ifade edilmiştir.⁷

Giriş bölümünün „1.2.3. Eski Uygurca Hikâyeye Ait Belgeler” (s. 21-24) başlıklı bölümünde hikâyeye ait fragmanların büyük kısmının Berlin Brandenburg Bilimler Akademisi „Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften“ Turfanforschung'da muhafaza edildiği; sadece bir fragmanın (KR II 1/5) Rusya Bilimler Akademisi, St. Petersburg Şubesi Şarkiyat Enstitüsü „Институт востоковедения Российской Академии Наук“ el yazmaları koleksiyonunda korunduğu belirtilmiştir. Mezkûr belgelerin ilk olarak 1987 yılında GERHARD EHLERS'in⁸ *Altun Yaruk* (AY) ve *DKPAM*'ya ait fragmanlar için hazırladığı katalogunda; 2010 yılında da JENS WILKENS'in⁹ *DKPAM* fragmanları için hazırladığı katalog çalışmasında tanıtıldığından bahsedilmiştir. Petersburg'da bulunan fragmanın da MASAHIRO SHOGAITO, LILIA TUGUŞEVA ve SETSU FUJISHIRO¹⁰ tarafından hazırlanan *DKPAM*'nın Petersburg nüshası yayımında yer aldığı belirtilmiştir.

„1.2.5. Eski Uygurca Hikâyenin İçeriği” (s. 25-27) adlı bölümde hikâyenin giriş bölümünün eksik olmasından dolayı *DKPAM*'nin *amranmak nizvani* „zina etmek” bölümünde mi yoksa *küni sakınc öritmek* „aç gözlülük ve kıskançlık yapmak” bölümünde mi yer alması gerektiği sorusu üzerinde durulmuş ve bu konuda araştırmacıların görüşleri dile getirilmiştir. Bu sorunun cevabının kesin olarak verilmesinin sadece Eski Uygurca ve Toharca nüshaların giriş bölümlerinin bulunmasına bağlı olduğu söylenmiştir.

Eserde, *Altı Dişli Fil Hikâyesi*'nin dilinin „klasik Uygurca”¹¹ olduğu söylenmektedir; ama bunun aksine *DKPAM*'nin klasik öncesi döneme ait olduğu görüşü de kabul görmektedir.¹²

⁵ ELMALI 2014, 18.

⁶ RICHTER, GREGORY: *The Tocharian A Şaddanta-Jātaka. The Sieg/Siegling Transcription with Translation and Gloss*, VII. En son 05.01.2015'de kontrol edilmiştir. <http://titus.uni-frankfurt.de/didact/idg/toch/tochretro.pdf>.

⁷ ELMALI, MURAT: *Daşakarmapathāvadānamālā: Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin-Tıpkıbasım*. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul 2009, X.

⁸ EHLERS, GERHARD: *Alttürkische Handschriften. Teil 2. Das Goldglanzsūtra und der buddhistische Legendenzyklus Daşakarmapathāvadānamālā*. Stuttgart 1987. (VOHD 13, 10).

⁹ WILKENS, JENS: *Alttürkische Handschriften. Teil 10. Buddhistische Erzähltexte*. Stuttgart 2010. (VOHD 13, 18).

¹⁰ MASAHIRO, SHOGAITO/LILIA TUGUŞEVA/SETSU FUJISHIRO: *The Daşakarmapathāvadānamālā in Uighur from the collection of the St. Petersburg Branch of the Institute of Oriental Studies Russian Academy of Sciences*. Kyoto 1998.

¹¹ ELMALI 2014, 27.

¹² KİŞ. ERDAL, MARCEL: *The Chronological Classification of Old Turkish Texts*. In: Central Asiatic Journal 23 (1979), 151-175; LAUT, JENS PETER: *Der frühe türkische Buddhismus und seine literarischen Denkmäler*. Wiesbaden 1986. (VOHD 21.); LAUT, JENS PETER: *Prolegomena zur Edition der Hami-Handschrift der uigurischen Daşakarmapathāvadānamālā*. In: TDiA 3 (1993), 215.

Eserin yazımı hususlarında şimdiye kadar söylenenlere ek bir bilginin bulunmadığı belirtildikten sonra fragmanlarda en çok göze çarpan dil özellikleri şu şekilde sıralanmıştır:¹³

- Belirli kelime ve eklerde “I” ve “A” ünlüsün nöbetleşe kullanılması. (*yavaz/yavız* “kötü, çirkin”),
- *ol* işaret zamirinin yönelme hâli almış şeklinin erken dönem metinlerindeki gibi *añar* şeklinde kullanılması,
- 102.-103. satırlardaki *başımazdaki* ... *saçımaz* kelimelerinde kullanılan 1. çoğul kişi iyelik ekinin bu dönem metinlerinde genellikle +(I)m(I)z veya +(U)m(U)z şeklinde dar ünlülerle kullanılması,
- Hâl ekleri ve fiilimsilerin yer yer birbirinin yerine kullanılması,
- Bulunma hâli eki +DA’nın ayrılma hâli eki +DIn yerine kullanılması,
- Kimi zaman bulunma hâli eki +DA’nın yönelme hâli eki +GA yerine kullanılması. ([*ö]gsüz bolup yerte kamultı ...*(257. sr.)),
- Zarf-fiil eki -(X)p’in zaman zaman sıfat-fiil eki +Gan anlamında kullanılması, (*bo savıg eşidip m(a)hënd(a)rasêné [ël]ig artokrak [ög]rünçülüğ inçe tęp tedi* (28.-29. sr.)).

Bu bölümde, hikâyede ilk dönem metinlerine has *añar* şeklinin kullanılması; *birle* kelimesinin *bilen* şekline dönüşmemiş olması¹⁴ ve *ögir-* fiilinden türemiş olan *ögrünçü* kelimesinin bulunmaması gibi dil özelliklerinin bize hikâyenin çok geç bir dönemde yazılmadığı ile ilgili ipucu verdiği belirtilmiştir.

„1.2.7. Eski Uygurca Hikâyeler Üzerine Yapılmış Çalışmalar” (s. 29-31) başlığını taşıyan bölümde, Eski Uygurca hikâye üzerine 1910’dan 2012 senesine kadar yapılmış dokuz yayım açıklamalarla kronolojik olarak şu şekilde sıralanmıştır.

„1.3. Altı Dişli Fil Hikâyesinin Yayılma Alanı ve Varyantları” (s. 31-35) başlığı altında *Altı Dişli Fil Hikâyesi*’nin ilk olarak Pâli *Chaddanta Jātaka* şeklinde karşımıza çıktığı ve bu hikâyenin daha sonra *Jātakaların Pâli Yorumu* adıyla farklı bir varyant olarak yazıya geçirildiğinden söz edilmiştir. Bu varyantlardan sonra ortaya çıkan pek çok Sanskritçe nüshanın ilkinin *Sūtrālaṃkāra* isimli eserin içinde yer aldığı; bu *Ṣaddanta Jātaka*’nın ikinci yüzyılda yazıldığı; büyük bir ihtimalle *Kalpanāmaṇḍitikā* olarak bilinen kayıp bir eserin aynısı olduğu bilgisi verilmiş ve ayrıntılı bilgi için FEER¹⁵ ile RICHTER’e¹⁶ gönderme yapılmıştır. *Ṣaddanta Jātaka*’nın öbür Sanskritçe nüshasının *Kalpadrūma-Avadāna* adlı aşağı yukarı 80 jātaka ve başka masallar içeren derlemenin 25 numaralı jātaka olduğu bilgisi verilmiş ve aynı kişilere gönderme yapılmıştır. RICHTER’den¹⁷ alıntı yapılarak Nepal kaynaklı bir Sanskritçe nüshanın daha olduğu ve Toharca hikâyenin bu nüshadan tercüme edildiği düşüncesi paylaşılmıştır; ayrıca *Altı Dişli Fil Hikâyesi*’nin CHAVANNES tarafından yayımlanan iki tane Çince nüshası olduğu da belirtilmiştir. Bunlardan ilkinin *Lǐyǎbáixiàng* (Altı Dişli Fil) adıyla anılan ve *Lǐrǔjǐng*’ta yer alan nüsha olduğu; ikincisinin ise MS 472 yılında TÁN YAO tarafından kaleme alınan, başlığı bulunmayan *Zábǎozàngjǐng* (Buddhist sūtralarındaki bazı hazineler) jātakaları

¹³ ELMALI 2014, 27-28.

¹⁴ AĞCA, FERRUH: *Tanıtımlar*. (Abdurishid Yakup. Dişastvustik, Eine altuigurische Bearbeitung einer Legende aus dem Catuspariśat-sūtra. Harrassowitz Verlag, Wiesbaden 2006. VII+176 ss. ISBN 3-447-05252-x). *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi* C. 4, S. 1 (2007), 105.

¹⁵ FEER, M.: „Le Chaddanta-Jātaka“. *Journal Asiatique* series 9, v. 5 (1895), 44-45.

¹⁶ RICHTER, GREGORY: *The Tocharian A Ṣaddanta-Jātaka. The Sieg/Siegling Transcription with Translation and Gloss*, VII, VI. <http://titus.uni-frankfurt.de/didact/idg/toch/tochretro.pdf>.

¹⁷ a.g.e., VI.

içerisindeki nüsha olduğu belirtilmiş ve FEER¹⁸, CHAVANNES¹⁹ ve RICHTER'e²⁰ gönderme yapılmıştır.

Orta Asya'da Budizmle birlikte çok geniş bir coğrafyaya yayılan bu hikâyenin öbür nüshaları hakkında Batı'da yapılan araştırmalardan kısaca bahsedilir. Konuyla ilgili ilk kapsamlı çalışmanın FEER'in²¹ 1895 yılında *Journal Asiatique* dergisinin beşinci sayısında yayımladığı ve o dönemde bilinen iki Pâli dilinde, iki Çince, bir Sanskritçe nüshayı, Pâli dilindeki nüshayı esas alarak 17 ana başlıkta karşılaştırdığı çalışması olduğu belirtilmiştir. FEER'in çalışmasından sonra FOUCHER'in²² 1911 yılında hikâyenin nüshalarını kronolojik olarak incelediği; CHAVANNES'in²³ 1910 yılında Çince *tripitakadan* yaptığı 28. anlatıda *Altı Dişli Fil Hikâyesi*'ni ele aldığı ve farklı nüshalarının özetini verdiği; en son kapsamlı çalışmanın RICHTER²⁴ tarafından yapıldığı anlatılmıştır. RICHTER, iki bölüm olarak hazırlamış olduğu çalışmasının birinci bölümünde MÜLLER'in *Uigurica* serisindeki yayımından da yararlanarak Eski Uygurca nüshayı da ekleyerek bütün nüshaları özetlemiş ve hikâyenin Toharcanın A diyalektindeki nüshasını, daha önce SIEG ve SIEGLING²⁵'in yapmış olduğu yazı çeviriminden hareketle Almancaya tercüme etmiş ve Toharcanın A diyalektindeki nüshanın sözlüğünü çalışmasına eklemiştir.

Çalışmanın “1.3.1. Altı Dişli Fil Hikâyesi'ne ait Varyantların Karşılaştırılması” (s. 35-55) adını taşıyan bölümüne gelindiğinde FEER'in makalesinde kullandığı usul esas alınarak Eski Uygurca *Altı Dişli Fil Hikâyesi*'nin öbür nüshalarıyla karşılaştırıldığı görülür. Karşılaştırmada FEER'in çalışmasındaki 17 temadan sadece 11 tanesi esas alınmıştır. Karşılaştırılan hususlar: “Hikâyedeki Şahıslar”, „Altı Dişli Filin Yaşam Alanı”, “Altı Diş”, “Filin Rengi ve Büyüklüğü”, “Kıskançlık”, “Yeniden Doğum”, “Eş seçme Töreni”, “Rüya”, „Avcının Bulunması”, “Sarı Cübbe”, “Filin Dişlerinin Sökülmesi ve Avcının Pişmanlığı”, „Hikâyenin Sonu” başlıkları altında sıralanmış ve hikâyeler ayrıntılı bir şekilde karşılaştırılmıştır. Hikâyenin nüshaları karşılaştırılırken esas alınan çalışmalar ve hikâyenin nüshalarına verilen kısaltmalar aşağıdaki gibi açıklanmıştır:

“Varyantların mukayesesi yapılırken Feer'in çalışması (Feer, 1895: 31-85), Foucher'ın çalışması (Foucher, 1911: 231-245), Chavannes'in çalışmaları (Chavannes, 1910: 101-104; Chavannes, 1934: 99-103) ve Richter'in çalışmasında yer alan varyantlarla ilgili bilgilerden faydalanılmış (Richter I: VI-XVI) zaman zaman Cowel (Cowel, 1905: 20-31) ve Francis-Thomas'ın (Francis-Thomas, 1916: 395-409) Pâli 514 numaralı jâtaka yayımından da bilgiler aktarılmıştır.

Hikâyeyi oluşturan unsurlar bütün varyantlar ele alınarak değerlendirilmiş ve bu değerlendirme her varyanta bir kısaltma verilerek yapılmıştır: 514 numaralı Pâli Chaddanta Jâtaka (Pali. 1), “Jâtakaların Pâli Yorumu” varyantı (Pali. 2), Sūtralaṃkāra isimli eserin içerisinde yer alan Sanskritçe Şaddanta Jâtaka (Skr. 1), Kalpadruma-Avadāna isimli derlemenin içinde yer alan Şaddanta Jâtaka (Skr. 2), Nepal kaynaklı Sanskritçe Şaddanta Jâtaka (Skr. 3), *Lü'dü'jîng*'ta yer alan *Lü'yábáixiàng* adıyla anılan Çince varyant (Çin. 1), *Zábāozàngjîng* jâtaka'ları içerisinde yer alan Çince varyant (Çin. 2) Toharca Şaddanta Jâtaka (Toh.), Eski Uygurca Varyant ise (EU) şeklindedir.

¹⁸ FEER 1895, 46-47.

¹⁹ CHAVANNES, EDOUARD: *Cinq cents Contes et apologues extraits du tripitaka chinois. C 4*. Paris 1934, 100-102.

²⁰ RICHTER I, XII-XIII.

²¹ FEER 1895, 31-85.

²² FOUCHER, A.: „Essai du classement chronologique des diverses versions du Şaddanta-jâtaka”. *Mélanges d'Indianisme* (1911), 231-245.

²³ CHAVANNES 1934.

²⁴ RICHTER I, <http://titus.uni-frankfurt.de/didact/idg/toch/tochretro.pdf>.

²⁵ SIEG, EMIL und WILHELM SIEGLING: *Tocharische Sprachreste. I. Band. Die Texte. A. Transkription*. Berlin/Leipzig 1921 (Königlich Preussische Turfanexpeditionen).

Daha önce belirtildiği gibi varyantların mukayesesi temalar üzerine yapılmıştır. Bu temalar hikâyelerin geneline yansıdığı gibi karşılaştırmalarda yukarıda zikredilen kaynaklara sürekli atıfta bulunulmamıştır. Temalar ele alınırken yukarıda zikredilen çalışmalardan her adımda faydalanılmıştır. Bununla birlikte hikâyelerin geneline yansımayan bilgilere mutlaka atıfta bulunulmuştur.”²⁶

Yapılan karşılaştırmaların sonunda RICHTER’e²⁷ gönderme yapılarak Eski Uygurca ve Toharcanın A diyalektindeki nüshanın büyük oranda örtüştüğü ve bu benzerliklerin bize hikâyelerin aynı Sanskritçe kaynaktan çevrildiğini söyleme imkânı tanıdığı belirtilir. Benzerliklere misal olarak Bhadrâ’nın eş seçme motifinin ufak farklılıklarla iki nüshada da yer alması gösterilir. Benzerliklerin yanında hikâyelerde farklılıkların da bulunduğu belirtilir ve misal olarak Eski Uygurca nüshada Indra’nın Şaddanta’ya „Bu kadar sıkıntıları Indra’nın tahtına mı yoksa Brahma’nın tahtına mı oturmak için çektin?” diye sorarken Toharca nüshada „günahlarının bağışlanmasından dolayı -mutlu oldun mu?” şeklinde soru sorması gösterilir. Hikâyenin nüshalarındaki ufak farklılıkların RICHTER’e²⁸ göre Sanskritçe aslının farklı yorumlanması veya hikâyenin renklendirilme çabasıyla kaynaklandığı aktarılırken, ELMALI²⁹ farklılıkların hikâyenin farklı yorumlanmasından ziyade aktarma zincirinin farklı olmasından kaynaklandığı görüşündedir.

„1.4. Çalışmanın Kurgusu” (s. 55-57) başlıklı bölümde, çalışmanın nasıl yapıldığı ayrıntılı olarak sırasıyla açıklanmış; sade bir yazı çevirimi kullanıldığı; T. II. Y. 52,1 ve T III 73 (2) kodlu fragmanların resimlerine ulaşılamadığı için belgelerin U II: 20-24 ve U III: 59-60 yayımlarından çalışmaya dâhil edildiği ve harf çevirisinin de bu sebepten yapılamadığı gibi çalışmayla ilgili bilgilere yer verilmiştir.

Giriş bölümünde son olarak „1.5. İşaretler” (s. 58), „1.6. Kısaltmalar” (s. 59), „1.7. Transkripsiyon Sistemi” (s. 60) ve „1.8. Kaynakça ve Eser Kısaltmaları” (s. 61-68) başlıkları yer alır.

Metinde geçip „Kısaltmalar” bölümünde gözden kaçmış olan TDA „Türk Dilleri Araştırmaları” ve TÜBAR „Türklük Bilimi Araştırmaları” kısaltmalarının bu bölüme eklenmesi gerekmektedir.

„Kaynakça ve Eser Kısaltmaları” başlıklı bölümde eserin kaynakçası ve kaynakçada kullanılan kısaltmalar verilmiştir. Bu bölümde eser adından sonra nokta ya da virgül kullanımında birlik sağlanmadığı dikkat çekmektedir. Kaynakçada geçen, E. B. COWELL tarafından düzenlenen ve 1895-1907 seneleri arasında altı cilt olarak yayımlanan, Pâli dilindeki Buddha’nın doğum hikâyelerinin çevrildiği eserin hangi cildinden faydalandığı yazılmamıştır. FRANKLIN EDGERTON tarafından 1953 yılında yayımlanan *Buddhist Hybrid Sanskrit Grammar and Dictionary* adlı eser Delhi’de değil New Haven’de basılmış olup Delhi’de 1977 yılında aynı eserin sadece tıpkıbasımı yayımlanmıştır. Kaynakçada BESİM ATALAY’ın *Divanü Lûgat’it-Türk*’ünün Latin harfli ilk Türkçe yayımını yaptığı eserin, bütün ciltlerinin basım yılı 1985 olarak ve eserin bütün ciltlerinin adı *Divanü Lûgat’it-Türk Tercümesi* olarak verilmiştir; fakat ATALAY *Divanü Lûgat’it-Türk*’ün daha önceki tercümelerini de göz önünde bulundurarak hazırladığı çalışmasının ilk cildini 1939-40 (XXXVI+530s.), ikinci cildini 1940 (366 s.), üçüncü cildini 1941 yılında (452 s.) Ankara’da yayımlamıştır. ATALAY bu üç ciltlik tercümede yer alan kelimelerin sözlüğünü ise *Endeks* başlığı ile 1943 yılında yayımlamıştır. Bu *Endeks* cildi daha sonra 1972 yılında Türk Dil Kurumu tarafından sözlük hâline getirilerek tekrar yayımlanmıştır. Kaynakçada, GABAIN’in *Alttürkische Grammatik* adlı eserinin 1950 yılında Wiesbaden’da yayımlandığı belirtilmiştir; fakat eserin ikinci genişletilmiş baskısı 1950 yılında Wiesbaden’da değil Leipzig’de yayımlanmıştır ve sadece ikinci baskının tıpkıbasımı olan üçüncü baskısı Wiesbaden’da 1974 yılında yayımlanmıştır. WILLIAM EDWARD SOOTHILL’in hazırladığı A

²⁶ ELMALI 2014, 36.

²⁷ RICHTER I, XXI.

²⁸ a.g.y.

²⁹ ELMALI 2014, 55.

Dictionary of Chinese Buddhist Terms adlı eserin tıpkıbasımının künyesi verilmiştir. Bu eserin ilk baskısı 1937 yılında Londra’da yapılmıştır ve şimdiye kadarki bütün yayımlar eserin bu ilk baskısının tıpkıbasımıdır. *Sanskrit-English Dictionary* adlı sözlüğün yazarının adının doğru şekli MONIER MONIER WILLIAMS’dır ve 1964 yılında yayımlanan bu sözlük 1899 yılında yayımlanan ilk baskının tıpkıbasımıdır. SHÖGAITO’nun 1988 yılında yayımlanan makalesi JENS PETER LAUT ve KLAUS RÖHRBORN tarafından yayımlanan *Der türkische Buddhismus in der japanischen Forschung* adlı eserin 160-161. sayfaları arasında değil, 56-99. sayfaları arasında yer alır. Tam adı *Uygurca metinler. I. Kuansı im pısar (ses işiten ilâh). Vap hua ki athğ nom çeçeki sudur (saddharmapuñdarika-sūtra)* olan ŞİNASI TEKİN’in eseri Atatürk Üniversitesi yayımları araştırmalar serisinin edebiyat ve filoloji ikinci kitabı olarak 1960 senesinde yayımlanmıştır; kaynakçada yer alan künye bu ilk baskının tıpkıbasımıdır. Kaynakçada belirtildiği gibi *Uigurica IV* MÜLLER ve GABAIN tarafından ortak olarak hazırlanmamış, MÜLLER tarafından hazırlanmış ve GABAIN tarafından yayımlanmıştır. SAADET ÇAĞATAY’ın makalesinin isminin „Uygurcada Hendiadyoinlar“ olarak düzeltilmesi ve eserin ilk baskısının 1941 yılında *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları*’nda 97-144. sayfaları arasında yayımlandığının belirtilmesi gerekmektedir. Eserlerin künyelerinin, VOLKER ADAM, JENS PETER LAUT ve ANDREAS WEISS’in *Bibliographie alttürkischer Studien* adlı çalışmalarındaki gibi tam başlıklarının ve daha sonra yayımlanan tıpkıbasımlarının eklenerek yazılması yeni araştırmacılar için daha faydalı olacaktır:

TT I: BANG, WILLI / A. VON GABAIN: *Türkische Turfan-Texte. I. Bruchstücke eines Wahrsagebuches*. Berlin 1929. (SPAW. Phil.-hist. Kl. 1929:15, 241-268.) [Tıpkıbasımı: SEDTF 2, 3-30]

TT III: BANG, WILLI / A. VON GABAIN: *Türkische Turfan-Texte. III. Der große Hymnus auf Mani*. Berlin 1930. (SPAW. Phil.-hist. Kl. 1930:13, 183-211.) [Tıpkıbasımı: SEDTF 2, 51-79]

TT V: BANG, WILLI / A. VON GABAIN: *Türkische Turfan-Texte. V. Aus buddhistischen Schriften*. Berlin 1931. (SPAW. Phil.-hist. Kl. 1931:14, 323-356.) [Tıpkıbasımı: SEDTF 2, 99-132]

TT X: GABAIN, ANNEMARIE VON: *Türkische Turfantexte X. Das Avadāna des Dämons Aṭavaka*. Berlin 1959. (ADAW. Klasse für Sprachen, Literatur und Kunst. 1958, 1.)

U III: MÜLLER, FRIEDRICH WILHELM KARL: *Uigurica III. Uigurische Avadāna-Bruchstücke (I-VIII)*. Berlin 1920. (APAW. Phil.-hist. Kl. 1920:2.) [Tıpkıbasımı: SEDTF 3, 169-259]

MUZAFFER ÜREKLİ’nin kaynakçada geçen makalesinin gözden kaçmış olan sayfa numaralarının eklenmesi gerekmektedir. HAJİME NAKAMURA tarafından neşredilip ZEYNEP SEYHAN tarafından Türkçeye aktarılan eserin tam adı *Gotama Budha. En Güvenilir Metinler Üzerinden Yazılmış Bir Biyografi*’dir.

Son olarak kaynakçada kitapların hangi seride yayımlandığı bazı kaynaklar için belirtilmiş, bazı kaynaklarda ise belirtilmemiştir. Misal olarak TEZCAN’ın *Das uigurische Insadi-Sūtra* adlı eserinin *Berliner Turfantexte* serisinde yayımlandığı yazılmışken EHLERS’in kataloğunun *Verzeichnis der Orientalischen Handschriften in Deutschland* serisi kapsamında yayımlandığı belirtilmemiştir.

İkinci bölüm „Metin” başlığını taşıyıp bu bölümde esere ait fragmanların harf çevirisi ve yazı çevirimi yapılmıştır. Eserin fragmanlarının eksik kısımları paralelleri ile karşılaştırılmış ve paralel fragmanların harf çevirisi dipnotlarda verilmiştir. Yapılan karşılaştırmalarda ortaya çıkan farklılıklar „Notlar” bölümünde açıklanmıştır. Buna ek olarak yazı çevirimi satırlarının yırtılmış kısımları „[...]” köşeli ayraç ile; harfleri fragmanda tam olarak okunamayan kelimeler italik olarak; harf çevirisi yapılabilen; ama okunamayan kelimeler ise yazı çevirimi satırında harf çevirisi şeklinde yazıldığı görülür.

„Çeviri” başlığını taşıyan üçüncü bölümde harf çevirisi ve yazı çevirimi yapılan 399 satır Uygurca metin Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Aktarma yapılırken satır altı tercüme tercih edilmediği, metinde geçen bölümlerin paragraf olarak çevrildiği, çevirinin öncelikle anlaşılır olmasına ve buna ek olarak aslına sadık kalınmasına özen gösterildiği ELMALI³⁰ tarafından belirtilmiştir. Tercüme yapılırken metnin anlamını tamamlamak için eklenmesi mecburi olan kelimeler ayrıç „()” içinde gösterilmiş; ikilemeleri çeviride belirtmek için kelimenin altına „2” yazılmıştır.

Eski Uygurca hikâyenin Toharcanın A diyalektindeki nüshasıyla karşılaştırıldığı ve yorumlandığı dördüncü bölüm „Notlar” (s. 109-143) başlığını taşımaktadır. Az kullanılan kelimelerle ilgili yorumlar veya bu metinde geçip sözlüklerdeki anlamının dışında kullanılan kelimelerden bahsedilmiştir. Misal olarak, *érinç* kelimesinin sözlüklerde „mutsuz, zavallı, acınacak halde olan, sefil” anlamında geçtiği; ama bu hikâyede kelimenin „boynu bükük, saygılı” olarak çevrilmesinin daha uygun olacağını düşünüldüğü bilgisi aktarılmıştır; ayrıca daha önceki okumalarda yapılan yanlışlıklara notlar bölümünde değinilmiştir. Bu bölümde yabancı kelimelerle ilgili açıklamalar; metinde geçen ikilemeler; atasözleri ve deyimler aşağıdaki gibi açıklanmıştır:

„135 anahal agu: < Toh. A *anahāl* < Skr. *halāhala* “öldürücü bir zehir” (SH: 447a). anahal agu: İkileme. “öldürücü zehir” (Elmalı, 2009: 252).³¹

„260 üz buz: Bu ikileme, TT III’te *üz boz* (TT III:56); S. Çağatay’da *üz boz* (Çağatay 2008: 265) ve S. Şen’de *üz büz* (S. Şen 2002: 303) olarak geçmektedir. *üz* “kin, nefret” (TSD: 634b). Clauson bu kelimenin *üz* “koparmak, parçalamak, ayırmak, kesmek” (TSD: 634b) fiilinin emir hali olduğunu belirtmekte ve isim göreviyle *buz-* fiilinin emir hali ile ikileme oluşturduğunu işaret etmektedir. *buz*; Clauson bu kelimenin “yıkma, mahvetmek” anlamına gelen *buz-* fiilinin emir hali olduğuna işaret etmekte ve *üz* ile ikileme olduğunu belirtmektedir. (Clauson 1972: 389a). Bu ikileme AY’de *üz büz*; WYZ BWYZ (AY: 202-332/2) şeklinde geçmektedir. Burada *üz* kelimesinin etkisi ile *buz* kelimesinde söyleyişte bir ünlü incilmesi olmuş olabilir. *üz buz*: İkileme. “kin, nefret” (Elmalı, 2009: 239).³²

Cibakaya 2.3 dizin programı ile hazırlanan „5. Dizin” bölümü eserin 145. sayfasından 184. sayfasına kadar devam eder. Madde başları alfabetik olarak sıralanmış; yabancı kökenli kelimelerin madde başlarında yazı çevirimindeki şekilleri aşağıdaki gibi verilmiştir:

„bodisatav <<Skr. bodhisattva. aydınlanmanın son aşamasındaki budist, Buda olacak kimse, Buda adayı; Budalıktan bir önceki aşama: 145; ↔ bodisavat

b. 145

b.+nıı 286, 323, 362 [= 4]³³.

Türkçe kelimelerin madde başlarından sonra, kelimenin Türkiye Türkçesindeki manası ve metinde geçtiği satır yazılmıştır. Türkçe olmayan madde başlarındaysa kelimelerin geldikleri dil, o dildeki biçimleri verildikten sonra Türkiye Türkçesindeki anlamları verilmiştir; ayrıca ikilemeler belirtilmiş ve alt başlıklarda madde başlarının ekli şekilleri gösterilmiştir.

Dizin bölümünde bulunan ve gözden kaçan aşağıdaki küçük hatalar ikinci baskıda şu şekilde düzeltilebilir:

Dizin bölümünde geçen *rakşas* kelimesinin kökeni olarak Sanskritçe *rakshas* verilmiştir; ama bu kelimenin Sanskritçe doğru şekli *rākṣasa* ve Toharcanın A diyalektindeki şekli *rākṣās*’dir.

³⁰ ELMALI 2014, 8 ve 56.

³¹ a.g.e., 127.

³² a.g.e., 135.

³³ a.g.e., 152.

Eski Uygurca *tamu* „cehennem” kelimesinin Soğudca şeklinin *tmu* yerine *tm*; *nizvani* „ihtiras, tutku, şehvet” kelimesinin ise *nyzβny* şeklinin *nyzβyny(y)* olarak düzeltilmesi gerekmektedir. Cayinist ve Budist keşiflerin karşılaşım kaldıkları, sonradan tapınak olarak kullanılan yerin adı olan Eski Uygurca *v(i)rhar* kelimesinin Soğudca şekli *βryr* olarak; hikâyedeki diş filin adının Sankritçesinin *subhadrā* olarak düzeltilmesi gerekmektedir. Dizin bölümünde Sanskritçe kökenli yabancı kelimelerin hangi diller üzerinden Eski Uygurcaya girdiği çoğunlukla yazılmamış ve „<“ gelişme işareti ile başka diller aracılığıyla girdiği belirtilmiştir.

Bu beş ana başlıktan sonra gelen „Tıpkıbasım” başlıklı altıncı bölümde çalışmada kullanılan fragmanların resimleri ve bu fragmanlara ulaşılabilir internet adresleri verilmiştir. Eserdeki küçük tashih hataları ikinci baskıda düzeltilmesi amacıyla şu şekilde sıralanabilir:

007. s.: ÖNSÖZ > ÖN SÖZ

013. s: Bodhisattva’dır doğrusu Bodhisattva şeklindedir. Her zaman tek „d” ve çift „tt” ile yazılmalıdır.

013. s.: bodhisattvalarla doğrusu Bodhisattva’larla şeklindedir. Her zaman büyük harfle ya da küçük harfle yazılma hususunda birlik sağlanmalıdır.

021. s.: DKPAM’ye > DKPAM’ya.

021. s.: Petersburga’daki > Petersburg’daki.

027. s.: (Yakup 2006: 8) > (Yakup, 2006: 8). Yazarın soyadından sonra eklenen -,- konusunda birlik sağlanmalıdır.

028. s.: Eski Uygurca Hikâyenin Kelime Haznesi > Eski Uygurca Hikâyenin Kelime Hazinesi.

030. s.: yayına hazırlanan > yayıma hazırlanan

031. s.: Elmalı, Bölükbaşı, Çiçekler 2012 > Elmalı-Bölükbaş-Çiçekler. Daha önceki bölümlerde çoğunlukla uzun çizgi ile yazılmış, bu konuda birlik sağlanmalıdır.

032. s.: MS. > MS

033. s.: (Budist sutralardaki çeşitli hazineler) > (Budist sūtralardaki çeşitli hazineler).

035. s.: (Rihter I: VI-XXI) > (Richter I: VI-XXI).

036. s.: Feer’in > Feer’in.

036. s.: Cowel > Cowell.

045. s.: Pali varyantlarında > Pāli varyantlarında. Bazen Pali bazense Pāli kullanılmıştır. Sözcüğün yazımında birlik sağlanmalıdır.

051. s.: Bodhisattvaların > Bodhisattva’ların. Bodhisattva’nın ve Buddha’nın eserde hep büyük harfle ve özel isim olarak kullanılması hususunda birlik sağlanmalıdır.

058. s.: isim tabanına gelen ek > İsim tabanına gelen ek.

061. s.: IBSN 3-447-05252 > ISBN -447-05252.

061. s.: Das uigurische Insadi-Sutra > Das uigurische Insadi-Sūtra.

061.s.: Fragmente tantrischer Werke in uigurischer Übersetzung > Fragmente tantrischer Werke in uigurischer Übersetzung.

062. s.: Institute of Oriental Studies Russian Academy of Science > Institute of Oriental Studies Russian Academy of Science.

063. s.: Uygur Buddhist Literature > Uygur Buddhist Literature.

064. s.: Buddha > Buda.

065. s.: ÖLMEZ-RHÖRBORN > ÖLMEZ-RÖHRBORN.

065. s.: Sieg/Siehling > Sieg/Siegling.

065. s. *Eski Metinler Göre Budizm* > *Eski Metinlere Göre Budizm*.

066. s.: Kañcanasāra > Kañcanasāra.

066. s.: *Maytrisimit-Burkancılığın Mehdîsi Maitreya ile Buluşma Uygurca İptidai Bir Dram* > *Maytrisimit. Burkancıların mehdîsi Maitreya ile buluşma Uygurca iptidai bir dram*.

066. s.: 121/A-126/B > s. 121/A-126/B.

067. s.: TUBAR-XXXIII > TÜBAR XXXIII.

067. s.: VIII-XVI Yüzyıllar Arasında Türkçenin Söz Dağarcığı > VIII-XVI. Yüzyıllar Arasında Türkçenin Sözcük Dağarcığı.

067. s.: *30. bin yılın eşiğinde Türk Uygarlığı* > *3. bin yılın eşiğinde Türk uygarlığı*.

068. s.: The Concept of Buda > The Concept of Buddha.

068. s.: London-Newyork > London-New York.

153. s.: hintliler tarafından > Hintliler tarafından.

ELMALI, bu çalışmasıyla sadece *Altı Dişli Fil Hikâyesi*'ni ele almakla kalmamış aynı zamanda çalışmayı Toharcanın A diyalektiğindeki ile karşılaştırarak eserin değerini arttırmıştır. Tanıtmaya çalıştığımız bu kıymetli eseri elbette birkaç sayfaya sığdırmamız mümkün değildir. Şimdiye kadar tam bir şekilde yayımlanmamış bu eseri hazırlayıp Türkiye Türkçesine çevirdiği ve Toharcanın A diyalektindeki ile karşılaştırdığı için MURAT ELMALI'ya teşekkür eder ve çalışmalarının devamını bekleriz.

Kısaltmalar:

a.g.e. adı geçen eser

a.g.y. adı geçen yer

AY: Altun Yaruk

C cilt

DKPAM Daśakarmapathāvadānamālā

EU Eski Uygurca

Pāli. Pāli dili

krş. karşılaştırınız

s. sayfa

S Sayı

SEDTF 2 *Sprachwissenschaftliche Ergebnisse der deutschen Turfan-Forschung*. Text-Editionen und Interpretationen von ALBERT AUGUST VON LE COQ, FRIEDRICH WILHELM KARL MÜLLER, WILLI BANG, ANNEMARIE VON GABAIN, GABDUL-RAŞHİD RACHMATI, WILHELM THOMSEN. Gesammelte Berliner Akademieschriften 1908-1938. Mit Vorwort von GEORG HAZAI. Band 2. Mit 15 [lies: 17!] Tafeln. Leipzig 1972. (Opuscula. Sammelausgaben seltener und bisher nicht selbständig erschienener wissenschaftlicher Abhandlungen. 3, 2.)

SEDTF 3 *Sprachwissenschaftliche Ergebnisse der deutschen Turfan-Forschung*. Text-Editionen und Interpretationen von FRIEDRICH WILHELM KARL MÜLLER, ALBERT AUGUST VON LE COQ, KARL FOY, GABDUL RAŞHİD RACHMATI. Gesammelte Berliner Akademieschriften 1904-1932. Mit 27 Tafeln. Teil 3. Leipzig 1985. (Opuscula. Sammelausgaben seltener und bisher nicht selbständig erschienener wissenschaftlicher Abhandlungen. 3, 3.)

Skr. Sanskritçe

SPAW Sitzungsberichte der Preußischen Akademie der Wissenschaften

sr. satır

TDiA Türk Dilleri Araştırmaları

TITUS Thesaurus Indogermanischer Text- und Sprachmaterialien

Toh. Toharca

Toh. A Toharcanın A diyalekti

VOHD Verzeichnis der Orientalischen Handschriften in Deutschland